

קהילות פינסק-קארלין בין חסידות להתנגדות

Author(s): מ' נדב

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ט (תשכ"ט), pp. 98-108

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70051605>

Accessed: 19/11/2011 13:06

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

קהילות פינסק-קארלין בין חסידות להתנגדות

מאת מרדכי נדב

במאמר הזה ייעשה ניסיון להעריך מחדש את מקומה של קהילת פינסק במאבקן של קהילות ליטא נגד החסידות בדור הראשון להופעתה, ותועמד לביקורת ההשקפה המקובלת בחקר החסידות המחלקת את הקהילות התאומות פינסק וקארלין¹ מבחינת יחסן לחסידות, לפינסק רבנית-מתנגדית ולקארלין חסידית².

ידוע שהחסידות התבצרה בקארלין החל בשנות הששים של המאה הי"ח בהנהגתם של ר' אהרן מקארלין ושל ר' שלמה מקארלין ומשם נפוצה על פני קהילות ליטא ורייזן³. לעומת זאת לא נעשה עד עתה ניסיון לברר כיצד הגיבו על חדירת החסידות לשתי הקהילות הנ"ל רבה של פינסק בשנות הששים, ר' רפאל בן יקותיאל זיסקינד הכהן וחוג תלמידי החכמים בשתי הקהילות. המקורות העומדים לרשותנו אינם משופעים בידיעות לבחינת בעיה זו, אך גם המעט המצוי בידינו הוא מאלף. לא פחות מזה מעניין לבדוק את אופיה ומעמדה של הרבנות בתקופת כהונתו של ר' לוי יצחק בן מאיר.

ר' רפאל הכהן (המבורגר)

נפתח בר' רפאל הכהן רבה של פינסק בשנים תקכ"ג–תקל"ב⁴, שנות פריחתה הראשונה והתפשטותה המהירה של החסידות. משום מה נזקקו החוקרים שעסקו בתולדות חסידות קארלין רק לעדות המתנגדית על יחסו של ר' רפאל למגיד ממזריץ' (ראה להלן)

1 מבחינה טופוגרפית קארלין היא פרבר של פינסק, אבל החל מאמצע המאה הי"ח זכתה למעמד של קהילה נפרדת, לאחר שהצליחה לגבור על התנגדותה של פינסק (שהיתה אחת מחמש הקהילות הראשיות של ליטא) לקיומה העצמאי ולהגיע לידי הסכם פשרה עמה על דו-קיום. עיין טויונט יאר פינסק, ניו-יארק, 1941, 56–59.

2 בסוף שנות הששים היתה קארלין, בצדה של מזריץ', אחד משני המרכזים הראשיים של התנועה החסידית הצעירה ור' אהרן מקארלין תלמידו המובהק ושליחו הנאמן של המגיד ממזריץ' היה אחד ממנהיגיה, נושאי דברה ומפיצי בשורתה החשובים. הכינוי קארליני כשם נרדף לחסיד נטבע לראשונה סמוך לשנות ה-70 ונשאר בשימוש הלשון במשמעות זו כמה עשרות שנים לאחר מכן. בקארלין חיו ופעלו ר' אהרן מקארלין עד מותו בשנת תקל"ב (בגיל הצעיר של 36) ולאחריו חברו ותלמידו ר' שלמה מקארלין שירש את מקומו כראש ומנהיג חסידי קארלין. בית מדרשם בקארלין היה המוקד של התנועה בסביבות פינסק ובקהילות ליטא בדור הראשון של החסידות. עיין: ש. דובנוב, תולדות החסידות, (הדפסה שניה מאמהות), תל-אביב תש"ך, עמ' 127 הערה 2, 150, 151 ואילך; וואלף (זאב) ראבינאוויטש, צו דער געשיכטע פון קארלינער חסידות. היסטארישע שריפטן פון ייווא, כרך ב, וילנה 1937, עמ' 160–163; ז. רבינוביץ, החסידות הליטאית מראשיתה ועד ימינו, ירושלים תשכ"א, עמ' 30–32.

3 הרצאה מפורטת אחרונה על חסידות קארלין ומייסדיה וציונים ביבליוגרפיים ראה ז. רבינוביץ, החסידות הליטאית, 1–3, 9–39.

4 עיין ס' זכר צדיק לר' אליעזר ליזר בן יעקב קצנלבויגן, אלטונא תקס"ה, [חלק ב] מעללי איש, דף ח ע"ב – יא ע"א. מחבר הספר, אביו של גבריאל ריסר, הוא חתנו ותלמידו של ר' רפאל הכהן. הוא התגורר עמו בפינסק עד שנת תקל"א (שם, דף ג ע"ב). על סמך מקור זה: יחזקאל דוקס, ס' אווה למושב, קראקא תרפ"ג, עמ' 65.

והתעלמו מסיפור תולדות חייו שנכתב בידי חתנו⁵ ומדיעות עליו במקורות חסידיים⁶. בדיקה ביקורתית של העדויות הללו חשובה ביותר, לא רק לבירור יחסו של ר' רפאל לחסידות ומקומו במלחמה בה, אלא גם לבירור בעית יחסם של כלל יהודי פינסק לחסידות וחלקם במחנה שנחלץ למלחמת תנופה בחסידות.

ידוע לנו שבשנת תקכ"ו (1766) ערך ר' רפאל ביקור אצל המגיד ממזריץ', כפי הנראה אגב נסיעה לערי צפון וולין בשליחות קהילת פינסק, שניסתה להחזיר את הקהילות שפרשו ממנה למרותה, בהתאם לפסק דין הטריבונל של מלכות פולין⁷. מטרת הביקור היתה לתהות על קנקנה של התנועה החדשה ועל טיבו של המגיד⁸. המקור המתנגדי המספר על ביקורו זה של ר' רפאל אצל המגיד קושר את נסיעתו עם נסיעתם של רבנים ותלמידי חכמים למזריץ' לראות את המגיד ולשמוע את דבר תורת החסידות מפי האדם ששמו נישא בפי כל. אותו מקור מדגיש בהבלטה שהתרשמותו של ר' רפאל מן המגיד היתה פושרת ושהביע באזני הגר"א דעה שלילית על למדנותו ואף הסתייג מדיעותיו בחכמת הנסתר⁹.

דובנוב מביא את העדות הזאת (שהיא אגב העדות הראשונה בעלת תאריך מפורש שיש לה משמעות לבחינת הנושא שלנו)¹⁰ בהרחבה בעקבות המקור המתנגדי, וכן מזכיר אותה רבינוביץ בספרו¹¹, בלי שינסו לתהות על משמעותה. נעלם מהם שאין זו עדות יחידה על יחסו של ר' רפאל לחסידות ושבצירוף עם הידיעות האחרות יש לבחינתה של העדות הזאת משמעות רבה יותר מכפי שהדבר נראה לעין. נראה לי שיש להבין את נסיעתו של ר' רפאל למזריץ' על רקע התסיסה וההתערורות בחוג תלמידי החכמים לקראת הרעיונות החדשים של החסידות בקהילתו פינסק ובקהילה הסמוכה לה קארלין. ואת

5 ראה ההערה הקודמת.

6 חיים מאיר הילמן, בית רבי, ברדיטשוב תרס"ב, עמ' 10 בהערה. ר' רפאל אינו נזכר בהערה בשמו אלא בכינוי "בעל תורת יקותיאל" (ראה גם להלן הערה 14); שמע שלמה... מלוקט מפי ספרים וסופרים... ר' יעקב משה הלוי [קלינבוים] במוהר"י שליט"א חופק"ק סאבאטא, פיעטרקוב תרפ"ח, ח"ב, עמ' 26.

7 ראה הערה 9.

8 עיין טויזנט יאר פינסק, עמ' 55, במונוגרפיה של ז. הוניק. דבריו של הוניק מתבססים קרוב לוודאי על חומר ארכיוני שראה בארכיון הממלכתי בוילנה.

9 דובנוב, שם 81. היא עדותו של ר' דוד ממאקוב בעל "שבר פושעים". בלשונו נאמרים הדברים כך: "... באותה שנה [תקכ"ו] נתפרסם בערוש ממעוריש דוואלין אשר כמה רבנים וגאונים נסעו אליו לשאול עצה וקצתם קיבלו דרכיו אך לא עזבו דרכם בקודש בהתמדת הלימוד בתורה הקדושה... ובפרט הגאון ר' רפאל הכהן... שהיה שם (במזריטש) ולא קיבל ממנו (מר' דוב (ב) ולא נטה מדרכי התורה והעבודה. וכשהיה אח"כ בוילנה שאלו הגאון הקדוש (ר' אליהו) על ר' בער אם הוא למדן והשיבו: לא. וכששאלו על נסתר השיב: איני ידע כיון שאיני מבעלי חכמה זו, רק ממה שבנגלות גודע מה שהוא בנסתר". כל מה שניתן ללמוד מעדות זו הוא שר' רפאל לא נתפס בעצמו לחסידות.

10 למעשה אין לנו אף עדות אחת מפורשת בעלת תאריך מדויק על המגיד ממזריץ', בית מדרשו וחוג תלמידיו מן השנים שלפני תקכ"ו ואין אפשרות להכניס סדר כלשהו בעדויות על הפעילות האינטנסיבית של תלמידי המגיד בהפצת התורה החסידית ובארגון התנועה. דומה שר' אהרן מקארלין נמנה על חשובי תלמידיו, כבר בראשית שנות הששים וקרוב לוודאי שהוא לא היה היחיד מתלמידי החכמים בפינסק-קארלין שהסתופפו בצלו של המגיד כפי שיוסבר להלן.

11 רבינוביץ, שם, 11.

חוות דעתו על המגיד שמסר לגר"א כקביעת עמדה נייטרלית לגבי התנועה החדשה. בעמדתו זו התמיד ר' רפאל עד סוף תקופת רבנותו בפינסק¹².

אין שום עדות שתעיד על כך שמתנגדי החסידות בשקלוב, בוילנה ובשאר קהילות ליטא הצליחו לקבל תמיכה כשלהי מצד ר' רפאל להחרמת החסידות. ואילו במקורות חסידיים מוצאים אנו לפחות שני סיפורים על גישתו חסרת הפניות כלפי החסידות והתנגדותו לרדיפת החסידות באמצעות חרמות. באחד מהם מסופר על הוצאת שם רע על ר' אהרן מקארלין בפינסק וגביית עדות על כך בפומבי בבית הכנסת ע"י הרב ר' רפאל הכהן. מן הסיפור מתברר שהיה נסיון מצד "אינשי דלא מעלי" להעליל על ר' אהרן עלילת שקר, שאחד העדים קיבל שוחד שיגיד עדות שקר, אלא שעד אחר היום את עדות השקר והרב ר' רפאל סטר על לחיו של המעליל¹³.

סיפור אגדה חסידי אחר מסייע להנחה שר' רפאל לא השלים עם שיטת רדיפת החסידים שהוצעה ע"י הגר"א ומנע עצמו מלתת חתימתו על כתב שעליו היה חתום הגר"א, משום שסרב להסכים לדעתו של הגר"א שבחסידים יש להלחם באמצעים החמורים של חרמות ושמחות¹⁴. גם רושם תולדותיו של ר' רפאל אינו יודע לספר דבר על פעילות כלשהי מצד ר' רפאל נגד החסידים¹⁵.

בעלת חשיבות מרכזית בבירור זה היא שאלת השתתפותו או אי השתתפותו של ר' רפאל ברדיפות החסידים בליטא בשנות תקל"א–תקל"ב. במישרים קשורה בכך השאלה מתי נטש ר' רפאל את כסא הרבנות של פינסק. לדעת דובנוב היה ר' רפאל הכהן רב בפינסק עד תקל"א¹⁶, משמע שעזב אותה לפני פרוץ הפולמוס והכרזת החרמות נגד החסידים.

העדויות המצויות בידינו על מעשיו ומסעותיו של ר' רפאל בשנות תקל"א–תקל"ב אינן מותירות ספק שר' רפאל נעדר אמנם מפינסק מסוף תקל"א למעלה ממחצית השנה, כאשר שהה בברלין לצורך הדפסת ספרו "תורת יקותיאל", אבל ר' רפאל שב לפינסק עם תום הדפסת הספר במחצית השנייה של תקל"ב¹⁷. אמנם שובו לפינסק היה לזמן קצר

12 רק מאוחר יותר, בשנת תקנ"ו, בעת שבתו בהמבורג כרבן של קהילות אה"י העניש חסיד נודד ביד קשה (דובנוב, שם, 244), אבל כיוון שאותו חסיד היה רמאי והציג את עצמו כבן הגר"א מוילנה אין לראות בכך יותר ממתן עונש המגיע לרמאי ולא דווקא נקיטת עמדה במלחמת המתנגדים בחסידים.

13 שמע שלמה, ח"ב, 26.

14 בית רבי, עמ' 10 (דבר אל הקוראים) הערה א. בלשון הספור נאמרים הדברים כך: "ידוע המאמר שאמר הגאון בעל תורת יקותיאל זלה"ה [ר' רפאל הכהן] כשבאו אליו לחתום על הכתב שעשו על חסידים והי' כתוב שם שגם הרב הדומה למלאך ה' כו' חתם ע"ז. ואמר להם הנה מתחלה לשחוט את יצחק אמר הקב"ה בעצמו לאברהם. ואח"כ שלא לשחטו ה' ע"י מלאך. והיינו כי להציל את האדם די ע"י מלאך. אבל לשחוט אדם אין מאמינים גם למלאך כ"א דווקא אם הקב"ה בעצמו יאמר זה".

15 עיין הערה 4 למעלה.

16 דובנוב, שם, 81.

17 זכר צדיק, ח"ב, דף י' ע"א ואילך. על פי הסכמתו של ר' רפאל לס' קרבן ראשית לר' יהודה ליב בן אשר זליג מרגליות, פרנקפורט דאודר תקל"ח, היה כבר ב"ד חשרי תקל"ב בברלין, זמן קצר מאוד לאחר בואו לברלין ("זה שבתי מעט בעת עסק הדפסת חיבורי תורת יקותיאל"). משמע שעזב את פינסק בסוף (אלול ?) תקל"א. בברלין דרש דרשה ברה"נ ניסן. את כתיבת ההקדמה ל"תורת יקותיאל" סיים בכ"ד אייר ויש להניח שנשאר בברלין עוד שבועות אחדים לפחות עד לסיום ההדפסה והכריכה.

בלבד שכן ידוע שבנסיעתו חזרה מברלין לפינסק התקשר עם קהילת פוזנא וקבל בה את משרת הרבנות ושהוא הגיע מפינסק לפוזנא בתחילת תשרי, לפני יו"כ תקל"ג¹⁸. ר' רפאל חיסל את ענייניו בפינסק ועזב אותה סופית כפי הנראה באלול תקל"ב לאחר שכינה בה ברבנות כעשר שנים¹⁹.

אם נזכור שממש באותם החדשים שר' רפאל שהה בברלין נערכה קהילת וילנה, ועמה הקהילות הגדולות האחרות של ליטא, למלחמה בחסידות ותוכרזו חתרמות בוילנא ובמקומות אחרים²⁰, ייראה תמוה הדבר שר' רפאל החליט דווקא אז לנסוע לברלין להדפיס בה את ספרו ולהניח את קהילתו לנפשה. בודאי לא נעלם מעיניו שקהילתו פינסק, שהיתה אחת הקהילות הראשיות של ליטא, נתבקשה לתת ידה למלחמת הקודש בחסידות ושהגר"א הוא הכוח המניע שמאחוריה. ואם החליט ר' רפאל לא להיות עם עדתו באותם חדשים גורליים דומה שניתן לפרש את הדבר שלא רצה להיות שותף לרדיפת חסידים. נסיעתו לברלין פטרה אותו מן הצורך לנקוט עמדה גלויה בעד או נגד הגר"א. לגופו של דבר נשארה עמדתו ניטראלית והעדות החסידית על סירובו להסכים לפנייתו של הגר"א אליו שיצטרף לחרם (עיין למעלה) היא כפי הנראה מהימנת.

לפיכך אין זה מתקבל על הדעת שבתקופת רבנותו של ר' רפאל הכהן בפינסק יכלו להגיע הדברים לרדיפת חסידים, אף שגם בה גילו כנראה חוגים מסוימים פעילות שנתכונה להשחיר את פני החסידים ולדחוק את רגליהם.

ר' אליעזר הלוי

לבהינתן יחסם של חוגי הלמדנים ותלמידי החכמים בפינסק לחסידות יש חשיבות לאגרתו של המגיד ממזריץ' לר' חיים ולר' אליעזר הלוי מפינסק²¹. לדעתו של רבינוביץ נכתבה האגרת בין השנים תקכ"ט–תקל"ב ועליה מסמך הוא את השקפתו על אפיה המתנגדי הלוחם של קהילת פינסק סמוך לתקל"ב²². על ר' חיים אין אנו יודעים דבר ואילו על ר' אליעזר הלוי יש בידינו קצת ידיעות. לפני שגש לבחון את תוכנה של התעודה האמורה נברר תחילה מיהו ר' אליעזר הלוי ומה מקומו בתולדות החסידות בפינסק.

אליעזר בן מאיר הלוי היה ראש ישיבה בפינסק בשנות ה'60–'70, רב-אב"ד בחומסק בראשית שנות ה'80 ואח"כ היה רב ומ"ץ בקלויז של פינסק בשנות ה'80–'90 של המאה ה'18. בתקופת כהונתו בקלויז בתור רב ודרשן נדפסו שני ספרי הדרוש הקבליים הגדולים שלו: שיח השדה (שקלוב תקמ"ז) וריח השדה (שקלוב תקנ"ה).

מן המסופר בשערי הספרים הנ"ל ובהסכמות להם, ובמיוחד בהסכמתו של ר' אביגדור בן יוסף חיים לספר הראשון שנדפס בשנת תקמ"ז (1787) מתברר שהוא היה גיבן ונכד למהרש"א ושהוא בא לפינסק זמן קצר לפני הדפסת ס' שיח השדה מקהילת חומסק, שבה כיהן קודם לכן כרב ואב"ד.

18 זכר צדיק, ח"ב, דף י"א ע"א–ע"ב.

19 לדברי חתנו: "בק"ק פינסק והמדינה נהג את ממשלתו כעשר שנים" (שם, דף ה ע"ב). גם ר' לוי יצחק מברדיצ'ב כיהן כעשר שנים (ראה להלן), ור' אביגדור בן חיים יורשו של ר' לוי יצחק נועד אף הוא לכהן עשר שנים אלא שהודח בתקנ"ג שנתיים לפני תום כהונתו (רבינוביץ, שם, 41–43).

20 בויילנה הוכרזו החרם אחרי חג הפסח ואח"כ בקהילות אחרות בליטא (דובנוב, שם 116–117).

21 ראה הערה 30.

22 רבינוביץ, שם, 14.

במקורות חסידיים מצויות ידיעות על ר' אליעזר הלוי ועל פעילותו בפינסק בשנות ה-60–70, משמע לפני שקיבל על עצמו משרת הרב בחומסק. באחד הסיפורים נאמר עליו, שהיה ראש ישיבה בפינסק וש"הוא היה חתן הגאון הגדול ר' ישראל איסר אבד"ק פינסק, והוא היה אחד מן ד' ארצות והגאון ר' ישראל איסר היה חתן הרב מהדורא בתרא חתנו של המהרש"א ומצד שני היה הראש ישיבה מנכדי המהרש"ל ז"ל²³. בדברים המובאים כאן משכנעת הידיעה שר' אליעזר היה חתנו של ר' ישראל איסרל, רבה של פינסק בשנים תק"ו–תקכ"ג²⁴. אולי בעלת משמעות כאן היא הזכרת שמם של המהרש"א והמהרש"ל בקשר ליחסו שלו ושל חותנו²⁵, ושמה מכאן ניתן להסיק שר' אליעזר בן מאיר הלוי מחבר הספרים הנ"ל הוא אותו ר' אליעזר שבו מדובר במקור החסידי. מידיעות אלו מסתבר שר' אליעזר הלוי היה אחד מן החשובים ומן המיוחסים שבתלמידי החכמים שבפינסק²⁶. אותו מקור חסידי מציין שר' אליעזר הלוי זכה להערכה מפיו של ר' אהרן הגדול; שהיתה לו "אהבה עזה שאין לשער" עם ר' לוי יצחק "בהיותו תחילה רב בפינסק" (היינו בסוף שנות ה-70); שר' פנחס מקורץ חיבב אותו מאד והירבה לספר בשבתו; וכן שהיה מתפלל עם ר' שלמה מקארלין ב"שטיבל" אחד²⁷. על זה יש להוסיף את הדבר שזוכר למעלה, שאליו ואל ר' חיים פנה המגיד ממזריץ' באגרת בין השנים תקכ"ט–תקל"ב הקשורה בפעילותו החסידית של ר' אהרן הגדול²⁸ שגרמה לסכסוך שטיבו לא נתברר.

אין ספק שר' אליעזר הלוי היה אחת הדמויות המרכזיות ובעלות ההשפעה בחוג תלמידי החכמים בפינסק בשליש האחרון של המאה ה-18. כטיפוס של רב ודרשן בקלוז' של פינסק מזכיר ר' אליעזר את ר' יהודה ליב פוחוביצר שחי ופעל בפינסק בשליש האחרון של המאה ה-17²⁹. כמוהו דרש מדי שבת בשבתו, הרביץ תורה ברבים והוכיח את קהל שומעיו.

העדויות הנ"ל מן המקור החסידי יש בהן כדי לעורר מחשבה על קרבתו של ר' אליעזר הלוי לתנועה החסידית ולאישים המרכזיים בתוכה, כולל המגיד ממזריץ', בשנות ה-60–70. ייתכן מאד שלאחר מכן – אולי בהשפעת המלחמה בחסידים בשנים תקמ"א–תקמ"ד – הסתייג ממנה או שעבר למחנה המתנגדים. אנו רשאים ללמוד מעצם העובדה שר' אביגדור בן חיים, יורש כסא הרבנות של ר' לוי יצחק בשנת תקמ"ה, הלוחם הנלהב בחסידות, נתן הסכמות לספריו של ר' אליעזר הלוי בשנים תקמ"ו ותקנ"א, שהוא לא נטה אז

23 שמע שלמה, ח"ב, 21.

24 בשבט תק"ז שימש כב"ר ר' ישראל איסרל רבה של פינסק (ראה הסכמתו לס' תנא דבי אליהו לר' אליהו פינס נכדו של ר' אליהו בן יהודה ליב פוחוביצר מפינסק, כנראה מראשית רבנותו בפינסק). ר' ישראל איסרל חתום על תקנות ועד תקכ"א של מדינת ליטא (פמ"ל, סי' תתקנ"ב אלף כו, אלף ל). יש להניח ששימש ברבנות עד תקכ"ג שכן באותה שנה נבחר ר' רפאל הכהן לראב"ד של פינסק.

25 על התייחסותו לבעל מהדורא בתרא ולמהרש"א עיין גם בס' ברוך מבנים אשר לר' אשר עניזל בן יהודה ליב, זאלקווא תק"ט, ובשער ס' שיח השדה.

26 ראה הסכמתו של ר' אביגדור לס' שיח השדה (שקלוב תקמ"ז).

27 שמע שלמה, ח"ב, 21.

28 ראה בסמוך להלן.

29 השווה מ. נדב, תולדות קהילת פינסק 1506–1706, (דיסרטציה, בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי), ירושלים 1964, עמ' 227–230.

לחסידות²⁹ *. ספרי הדרוש שלו, שנדפסו בתקופת התרחקותו מן החסידות, עדיין מחכים למונוגרפיה שתברר את שיטתו בדרשנות ותוכל אולי לקבוע את מידת זיקתה — אם קיימת כזו — לתורת החסידות.

אגרת המגיד לר' אליעזר ולר' חיים

ננסה לבדוק עתה מחדש בדיקה מדוקדקת יותר את תוכנה של האגרת³⁰ של ר' דוב בר ממזריץ' אל ר' אליעזר הלוי ור' חיים ולעמוד על משמעותה מתוכה. נביא אותה תחילה כלשונה:

"האלד' יענה את שלום אהובי ידיד ה' הלא הוא הרבני המופלג הוותיק מ"ה אליעזר הלוי נ"י והשני בדומה לו הרבני המופלג שמו מפארים מהור"ר חיים נ"י. אחד"ש [אחר דרישת שלום] באתי לעוררם שיהיה שלום במעונם ויהיו באגודה אחת נאגדים עם ידידינו כבוד המפורסם ר' אהרן נ"י. כידוע שהדרכתו היא טובה בעיני אלקים כי מה עול ח"ו נמצא להרהר ח"ו. יסירו רוע מושבת היצר לבל יהי ביניהם שום פירוד. ישוב הדבר לאיתנו ובל יקטן בעיניהם דבר זה והיה זה ש"ל [שלום] ומנאי אהו' דו"ש [אהובי דורש שלומך] ורוצה בתקנתם כל הימים. דוב בער במוהר"ר אברהם זלה"ה. והרבני המופלג מהור"ר שלמה נ"י — גם אליו נאמר ככל החזיון הזה להתאמץ בחכמתו שיהי שלו' במחנתכם".

אגרת זו נכתבה בחייו של ר' אהרן היינו לפני פסח תקל"ב³¹, בתקופת רבנותו של ר' רפאל הכהן. מלשון האגרת מתברר שבפינסק-קארלין התחילו להרהר אחרי מעשיו של ר' אהרן ואולי הגיעו הדברים אף למחלוקת והמגיד בא להזהיר מפני הפירוד ומבקש מר' אליעזר ומר' חיים שיפעלו "שיהיה שלום במעונם ולא שום פירוד".

האגרת מעוררת שתי שאלות: (א) מה היה טיב ההרהורים אחרי מעשיו של ר' אהרן או טיב המחלוקת שהתעוררה נגדו? (ב) על שום מה פנה המגיד אל ר' אליעזר הלוי? (על ר' חיים אין אנו יודעים דבר לכן אין אפשרות לכלול אותו בדיון). לדעתו של רבינוביץ יש ללמוד מאגרת זו: שבפינסק התחילו המתנגדים לרדוף את החסידים ואת מנהיגם ונשיאם ר' אהרן; שר' אליעזר הלוי היה ראש רודפי החסידים; שהמגיד פנה באגרת זו לראשי המתנגדים וביקש להשפיע עליהם שיפסיקו את הרדיפות על ר' אהרן וישכינו שלום בקהילתם³².

למעשה אין ראיה של ממש למסקנות אלו המעוררות כמה תמיהות: (א) על שום מה פנה המגיד בענין נכבד כמו זה אל שני אישים מחוג תלמידי החכמים בעוד שבדרך הטבע צריך היה לפנות אל ר' רפאל הכהן הרב של פינסק שמסוגל היה לפעול יותר בעניין המבוקש. (ב) אם אמנם נרדפו החסידים בפינסק קשות ע"י מתנגדיהם על שום מה אין לנו שום ידיעה על הצטרפותו של קהל פינסק ושל הרב ר' רפאל הכהן לרדיפות

²⁹ ייתכן שקרה לר' אליעזר הלוי דבר דומה למה שקרה למגיד ר' ישראל לייבל, שהיה תחילה חסיד נלהב ואח"כ הפך את עורו והיה לאחד מראשי הלוחמים בחסידות. השווה: ג. שלום, לעניין ר' ישראל לייבל ופולמוסו נגד החסידות, ציון, כ (תשט"ו), עמ' 153 ואילך.

³⁰ האגרת נדפסה עד עתה שלוש פעמים: שמע שלמה, ח"ב, 21; דובנוב, שם, 477—478; רבינוביץ, שם, 14. לצורך הבירור מובאת האגרת הקצרה בשלמות גם כאן.

³¹ ר' אהרן נפטר בג' דחזה"מ פסח תקל"ב. שמע שלמה, ח"ב, 26.

³² רבינוביץ, שם, 13—14.

ולחרמות של תקל"ב נגד החסידות. (ג) כיצד ניתן להסביר את בחירתו של ר' לוי יצחק, אחד מגדולי תלמידי המגיד לרב בפינסק כעבור שנים אחדות? ³³.

דומה שאגרת זו צריכה פירוש אחר. למעלה הראינו שר' אליעזר הלוי היה מקורב לראשי החסידים בפינסק ר' אהרן הגדול, ר' שלמה מקארלין ור' לוי יצחק, היה ידידו של ר' פנחס מקוריץ ומן הכתובת בראש אגרת המגיד ומן הסגנון הכללי שלה מתבקשת מאוד המסקנה שהמגיד הכיר את ר' אליעזר אישית ³⁴ וידע שהוא נוטה חיבה לחסידות ושהוא בעל השפעה בקהילה ולכן ביקש ממנו שיפעיל את השפעתו כדי למנוע פירוד ולהשכין בה שלום.

הדבר קרה כנראה ערב הפולמוס הראשון נגד החסידות ולא מן הנמנע שהוא קשור בהתעוררות מסויימת נגד החסידות בפינסק. הד להתעוררות כזו נשמע בסיפור החסידי שנוצר למעלה ושבו מסופר על הוצאת שם רע על ר' אהרן וגבית עדות על כך בפומבי בבית-הכנסת ע"י הרב ר' רפאל הכהן ³⁵. מכשלונו של הנסיון לחתור תחת מעמדו של ר' אהרן מקארלין באמצעות פסק דין של האב"ד ובית-דינו ניתן אף ללמוד על רפיפות מעמדם של המתנגדים בקהילת פינסק. גם העובדה שאין לנו ידיעות על קשר פעיל בין הגר"א וקהל וילנה לבין פינסק, דוגמת הקשר עם בריסק ועם רבה ר' אברהם קצנלבוביגן ³⁶, בענין רדיפת החסידים אף היא מסתברת על סמך המצב הפנימי בקהילת פינסק. למאבק של ממש בין חסידים למתנגדים לא הגיעו הדברים בפינסק בשנות תקל"א—תקל"ב, שנות ההרס הראשון נגד החסידים בשקלוב, בוילנה ובברודי וקהילת פינסק לא מיהרה להצטרף לפולמוס ולמלחמה החריפה נגד החסידות.

ר' לוי יצחק בן מאיר מברדיצ'ב

בהקשר זה יש לבחון מחדש את עובדת קבלתו של ר' לוי יצחק בן מאיר, שנודע אח"כ בכינוי "הברדיצ'בי", לרבה של פינסק בסוף תקל"ה או בתקל"ו ³⁷. אין לראות בבחירתו קשר נסתר לכיבוש הקהילה כדעתו של דובנוב ³⁸ ואין זה מספיק לקבוע שר' לוי יצחק שהיה ידוע אמנם כגדול בתורה נבחר בתקופת הפוגה במלחמה בין המתנגדים לחסידים

33 בשנת תקמ"א מכנה אותו ר' אברהם קצנלבוביגן "ריש בריוני שלהם". ראה ש. דובנוב, כתבי התנגדות על כת החסידים, בתוך: דביר, ברלין תרפ"ג, 304.

34 כך יש ללמוד אולי מנוסח הפנייה "שלום אהובי ידיד ה'" שבראש האגרת ואולי גם מן העובדה שהיה ביחסי ידידות קרובה עם ר' פנחס מקוריץ שחיבב אותו מאוד (שמע שלמה, ח"ב, 21).

35 ראה הערה 13 למעלה.

36 דובנוב, שם, 116.

37 את הסדר הנכון של מקומות רבנותו של ר' לוי יצחק ואת הכרונולוגיה של רבנותו — בקהלות ריצי'והל, ז'ליחוב, פינסק, ברדיצ'ב — בירר לראשונה חיים ליברמן על סמך הסכמותיו של ר' לוי יצחק (עיין: ביבליאגראפישע באמערקונגען, ייווא בלעטער, כרך 11, 1937, עמ' 92—94; הערות ביבליאגראפיות, בתוך ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, ג'יריורק תש"ג, עמ' 15—17). בירונו של ליברמן איפשר לפרש נכונה עניינים שלא נתישבו כראוי בתיאורו של דובנוב, שקיבל את ההשקפה החסידית על רדיפות ר' לוי יצחק בפינסק בשנת תקל"ב וקבע את סדר רבנותו: ריצי'והל, פינסק, ז'ליחוב, ברדיצ'ב. עיין: הערה 51 להלן; דובנוב, שם, 127, 151. קשייו של דובנוב בפירוש עניינים אחדים נתפרשו נכונה ע"י רבינוביץ (החסידות הליטאית, 29 ואילך) שהוסיף עובדות נוספות לחיזוק הכרונולוגיה של ליברמן.

38 דובנוב, שם, 151.

כדעת רבינוביץ³⁹. עצם בחירתו מעידה שלנוטים לחסידות היתה בשנות ה-70 השפעה מרובה בתוך הנהגת הקהל ובחוגי תלמידי החכמים, שהרי אחרת לא נוכל להסביר כיצד הסכימו לבחור בר' לוי יצחק, אחד ממנהיגי החסידות הנודעים ומי שהיה בעל נוסח משלו בחסידות ובחיים על דרך החסידות, כרב לעצמם. אין להעלות על הדעת שבקהילה שמנהיגיה התנגדו בתקיפות לחסידות היו בוחרים באישיות כר' לוי יצחק לרב אף בתקופת הפוגה במלחמה בין המתנגדים לחסידים. אף שחסידי פינסק לא נטלו בגלוי לידיהם את הנהגת הקהילה⁴⁰ ניתן להגיד שהם פעלו באוירה אוהדת ולא נתקלו בהפרעות. כבר הזכרנו למעלה שלר' אליעזר הלוי, "היתה אהבה עזה שאין לשער עם ר' לוי יצחק". בקארלין ישב אז ר' שלמה מקארלין, מנהיגם של חסידי קארלין לאחר פטירתו של ר' אהרן. ר' שלמה קיים אף הוא קשרים עם ר' לוי יצחק ושניהם שיתפו ביניהם פעולה בעשיית נפשות לחסידות⁴¹. יוצא מכאן שההנהגה הדתית בפינסק ובקארלין בשנות ה-70 היתה בידי שני מנהיגי חסידים מובהקים ומנהיג אחד שנטה לחסידות. על רקע זה מובנים גם הדברים המפורשים הנאמרים באגרת הגר"א וקהל וילנה מתמוז תקמ"ד לקהל פינסק: "ואף שהיו בקהלתכם מעולם אנשי שם ויראי אלקים, מחמת שהיו ידי מחזיקי כת הנ"ל תקיפה עליהם, עיניהם כלות כל היום ואין לאל ידם"⁴². לפיכך אין להתפלא שר' לוי יצחק לא הופרע כלל ברבנותו בפינסק עד שנת תקמ"א (1781)⁴³, ובשנים שלאחר שנת תקמ"א, שהיא שנת החרם השני על החסידות, כאשר גברה המלחמה בחסידים בליטא, הוסיף לזכות בתמיכה ניכרת בפינסק במשך כמה שנים (ראה להלן).

בשנים תקמ"א ותקמ"ד שימש ר' לוי יצחק מטרה להתקפותיהם של מנהיגי מחנה המתנגדים לחסידות בליטא ומשנים אלו יש לנו קצת ידיעות על חלקו של ר' לוי יצחק בפולמוס ועל השפעת הפולמוס על שינוי יחס הכוחות בין החסידים למתנגדים בפינסק⁴⁴. ראוי לבדוק ידיעות אלו בדיקה מדוקדקת.

לפני אלול תקמ"א נודמן ר' לוי יצחק בוורשה עם ר' אברהם קצנלבוביגן, רבה של בריסק דליטא, ונאלץ להתווכח עמו בפומבי בבית כנסת של הפרבר פראגה, על אמתות תורת החסידות. באיגרתו לקהילתו בריסק מיריד זעלווי (ב' אלול תקמ"א), שבה עורר את בני קהילתו למלחמת חרמה בחסידים, התפאר ר' אברהם קצנלבוביגן שניצח בויכוח

39 רבינוביץ, שם, 29.

40 עובדה היא שבשנת תקמ"א חותמים מנהיגי הקהל ביריד זעלווי על אגרת הצטרפות לחרם (ראה להלן).

41 שמע שלמה, ח"ב, 27, 36.

42 דובנוב, שם, 480; רבינוביץ, שם, 36.

43 בהתאם לאמור בכרוז של קהל וילנה מיום כ' באב תקמ"א, הוחלט להכריז חרם חדש על החסידים ולשלוח שלוחים לקהילות אחרות ולעורר אף אותן להחרים את החסידים. בכרוז נכללו דברים אלו: "ופשיטא שלא להתנהג במנהגייהם שלא יסע אדם לשום מקום שיש בהם חבורות האנשים הנ"ל, הן לק"ק מינסק (פינסק?) והן לק"ק קארלין או לשארי מקומות". התיקון של דובנוב (פינסק?) במקום מינסק (תולדות החסידות, 142) נראה לי נכון והפיסקה כולה היא בבחינת עדות מסייעת שפינסק וקארלין כאחת היו מרכזים חשובים לתנועה החסידית לפני תקמ"א. כתוצאה מן החרם של קהל וילנה הוכרוזו כעבור זמן קצר החרמות ביריד זעלווי (ראה להלן).

44 ידיעותינו על רבנותו של ר' לוי יצחק בפינסק הן זעומות. מלבד הידיעות האחדות עליו המובאות בס' "שמע שלמה" (ראה הערות 27, 34) ידיעות לנו מספר הסכמות לספרים שנתן בפינסק (עין: ח. ליברמן, הערות ביבליוגרפיות, שם, 15—17).

את ר' לוי יצחק "ריש בריוני שלהם" ש"היה כאילם לא יפתח פיו", והצליח לפרסם את קלונו וקלונם של החסידים ברבים בפני קהל חוגג. אבל מעדות אחרת יוצא שר' לוי יצחק כלל לא נטה להתווכח עם ר' אברהם ולא השיב על טענותיו, "ואדרבא, העיז נגדו בשחוק וקלות אשר לא כדין נגד זקן ורב כמוהו"⁴⁵. ביריד זעלווי נתעוררו ביום ב' אלול תקמ"א מנהיגי קהל פינסק ע"י שלוחי קהל וילנה לפנות באגרת אל בני קהילתם, ולהודיעם על הצטרפותם לחרם שהוכרז נגד החסידים בוילנה⁴⁶. ספק אם אגרת זו, שנכתבה אגב בלשון רכה ומתונה, ערערה את מעמדו של ר' לוי יצחק בפינסק. דומה שעד שנת תקמ"ד הוסיף להיות מעמדו איתן, אף שהנהגת הקהל הסתייגה מהתנהגותו במידה זו או אחרת.⁴⁷

רק בשנים תקמ"ד—תקמ"ה חל שינוי במעמדו של ר' לוי יצחק בפינסק בהשפעת לחץ שהופעל על ר' לוי יצחק ועל קהל פינסק מן החוץ. לפני תמוז תקמ"ד ניסה ר' אברהם קצנלבויגן להזמין את ר' לוי יצחק שנית לויכוח פומבי. ר' לוי יצחק סרב להתווכח עמו בע"פ אבל הסכים לענות על שאלותיו בכתב ור' אברהם פנה אמנם אל ר' לוי יצחק באגרת, שבה הציג לו את שאלותיו ובקש עליהן את תשובתו⁴⁸. ראוי לציין שבאגרת זו פונה ר' אברהם אל ר' לוי יצחק בכבוד הראוי לרב וגדול בתורה. ממש באותם ימים, בו' תמוז תקמ"ד, יומיים לפני שכתב ר' אברהם קצנלבויגן את אגרת הויכוח שלו לר' לוי יצחק, שבה טען כלפיו על "היותו מתנהג בכמה דרכים וענינים אשר לא ישרו בעיני ובעיני כל רואי האמת", פנה קהל וילנה באגרת נמרצת אל קהל פינסק ועורר אותו לגרש את אב"ד קהילה [ר' לוי יצחק] מן העיר ולהכריז חרם על החסידים בפינסק, בקארלין ובגליל. על האגרת חתמו הרב שמואל [בן אביגדור], הגאון ר' אליהו מוילנה (הגר"א) ועשרים ממנהיגי הקהל⁴⁹. באגרת נאמר במפורש שמנהיגי קהל פינסק לא הסכימו זמן מה קודם לכן (כנראה בין תקמ"א—תקמ"ד) להרחיק את הרב ממשרתו וקיוו שאולי "ישוב מדרך התועה ולא ידריך עוד את העם בדרך לא סלולה" ואף הצליחו לקבל את הסכמת קהל וילנה לכך. משמע שמנהיגי קהל פינסק, על אף הצטרפותם ביריד זעלווי לחרם השני של קהל וילנה נגד החסידות, לא הסיקו את המסקנה ההגיונית שהתבקשה מן ההצטרפות לחרם: לסלק את ר' לוי יצחק מן הרבנות. הסיבה לכך נעוצה כפי שמעידה אגרת קהל וילנה משנת תקמ"ד, בחוזקו של מחנה החסידים⁵⁰ ואולי אף באופיו המתון וההססני של מחנה המתנגדים בפינסק, שעליו נמנו רוב מנהיגי הקהל.

45 דובנוב, כתבי התנגדות על כת החסידים, דביר, ספר א, ברלין תרפ"ג, 303; הנ"ל, תולדות החסידות, 152.

46 זמיר עריצים (השני, משנת תקנ"ח), דף י"ג ע"ב, ע"פ דובנוב, שם. האגרת נדפסה פעמים אחדות. עיין: א. צ. צויפל, שלום על ישראל, ח"ב, זיטאמיר תרכ"ט, 41; דובנוב, כתבי התנגדות, שם, 304; רבינוביץ, שם, 31.

47 על אגרת ההצטרפות חתומים שבעה אישים, קרוב לודאי מנהיגי קהל פינסק (שם, שם). חתימתו של האב"ד ר' לוי יצחק חסרה באגרת זו מסיבות מובנות.

48 דובנוב, כתבי התנגדות, שם, 293—297.

49 העתקה של האגרת בכתבי ידו של ר' שלמה דובנה מצויה באוסף שבדרון של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (תיק דובנה, שלמה). האגרת נתפרסמה ע"י ש. דובנוב (תולדות החסידות, 479—481) וע"י זאב רבינוביץ (החסידות הליטאית, 35—36).

50 עיין למעלה הערה 42 והדברים שעליהם נסבה ההערה.

העובדה שעברה שנה שלמה עד שהפנייה התקיפה של קהל וילנה והגר"א השיגה את מטרתה היא עדות לכך שגם אז נתקלה דרישת הגר"א, לסלק את ר' לוי יצחק, בהתנגדות חזקה. מסורת חסידית מספרת שמתנגדים ירדו לחיי בני ביתו של ר' לוי יצחק בפינסק⁵¹. אם נכונה המסורת, הרי קרה הדבר באותה שנה, בין תמוז תקמ"ד לתמוז תקמ"ה⁵². הרדיפות היו כפי הנראה מעשה מתנגדים קיצוניים ויש לשער שידם לא היתה על העליונה. הדעת נותנת שבאותה שנה התחולל מאבק פנימי על המשך רבנותו, ושהכריעה דעתם של המתנגדים המתונים, ור' לוי יצחק הורשה לכהן שנה נוספת ולהשלים בכך אולי את תקופת רבנותו⁵³. מהסכמתו של ר' לוי יצחק לס' מאיר נתיבים לר' מאיר מרגליות מיום ד' אייר תקנ"א (שבה הוא חותם: "אב"ד ור"מ דק"ק פינסק והגליל ולע"ע אב"ד דק"ק ברדישוב") נראה שהוסיף לראות את עצמו רבה של פינסק, משמע שעזיבת פינסק נכפתה עליו.

אין ספק שרק הגר"א, שהטיל את מלוא כובד השפעתו האישית העצומה, הוא הוא שהצליח בסופו של דבר להכריע את כפות המאזניים בפינסק נגד החסידים ונגד רבה ר' לוי יצחק.

מתקבל על הדעת שגם בקהילת קארלין החסידית היה קיים מחנה לא חסידי ניכר ושגם הוא נתעורר לפעול נגד החסידות בהשפעת הגר"א⁵⁴. באגרת קהל וילנה לפינסק משנת תקמ"ד נזכר "המכנים עצמם בשם רבי וראש לחטאים שיש לעקרו ולשרשו" והכוונה קרוב לוודאי לר' שלמה מקארלין, שעזב סמוך לאותו זמן את קארלין וקבע את מושבו בלודמיר⁵⁵. דומה שקהילת קארלין נהגה בר' שלמה מקארלין כפי ששכנתה פינסק נהגה בר' לוי יצחק, וכפתה על ר' שלמה שינטוש את מקום מגוריו בקארלין ואת צבור חסידיו בפינסק קארלין ובעיירות שבסביבות פינסק.

51 בית רבי, 8–10. על סמך מקור חב"די גם ב"שמע שלמה", ח"ב, 33. סדר הזמנים במקור החסידי מערבב את המוקדם עם המאוחר שכן לדבריו נתגרש ר' לוי יצחק מפינסק בשנת תקל"ב ובאותה שנה בא במקומו ר' אביגדור. לפי כרונולוגיה זו מסביר את השתלשלות העניינים בפינסק מ. טייטלבוים (הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, ח"א, ורשה תר"ע, ע' 23–24). ועיין הערה 37 למעלה.

52 בין תאריך כתיבת האגרת לבין תאריך עזיבתו את פינסק, כך מסתבר הדבר מהסכמותיו לס' הלכה פסוקה לר' שלמה בן משה כץ מפינסק, שקלאו תקמ"ז ולס' כנפי יונה לר' מנחם עזריה מפאנו, קארעץ תקמ"ה. לראשון נתן הסכמה בר"ח תמוז תקמ"ה בפינסק ולשני בכ"ה תמוז בברדיצ'ב. (השוה ליברמן, שם, עמ' 15 ואילך).

53 עיין הערה 19 למעלה.

54 אגרת קהל וילנה לפינסק מעוררת לפעולה נגד החסידים גם בקארלין וגם בסביבות פינסק ("ולהכריזו קול ברמה בקהלתכם ובקהל קארלין ובגליל הסרים למשמעתם בהרמות ושמחות גוראים". שם, שם).

55 בהסכמתו לס' כתר שם טוב משנת תקמ"ד חותם ר' שלמה: "שלמה מקארלין ולע"ע בק"ק לאדמיר" (דובנוב, תולדות החסידות, 157 הערה 1; רבינוביץ, שם 36). באיוז מידה היה להסתלקותו של ר' שלמה מקארלין קשר עם צמצום השפעתו ברייסין על חשבון התרחבות השפעתו של ר' שניאור זלמן מלונזא באותן שנים אין לדעת (שמע שלמה, 7–9, 12, 15; בית רבי, 128).

סיכום

המסקנה הכללית המשתמעת מן הבירור שלנו היא שבדור הראשון לחסידות עד ראשית שנות ה-80 היתה גם קהילת פינסק, בדומה לשכנתה תאומתה קארלין, מרכז לתנועת החסידות. ואילו הצבור הלא חסידי שבפינסק לא רצה, או לא היה מסוגל, לגלות איבה פעילה כלפי החסידות. על רקע צביונה החסידי של פינסק ניתן להבין מדוע אין בידינו עדות על הצטרפותה של קהילת פינסק לחרם של שנת תקל"ב נגד החסידים; וכיצד הגיעו הדברים עד כדי בחירתו של ר' לוי יצחק כרבה של פינסק, כהונה שבה נשאר קרוב לעשר שנים. מבחינת יחסי הכוחות הפנימיים בין החסידים ללא חסידים בולט העדר מתיחות של ממש בין שני המחנות בפינסק ובקארלין מראשית צמיחתה של התנועה בשנות הששים ועד תחילת שנות ה-80. ההנהגה הרוחנית, הכוח וההשפעה בשתי הקהילות הם בידי החסידים ואילו הציבור המתנגדי נשאר בעיקרו של דבר ניטראלי לגבי החסידות. רק בלחץ כבד של קהל וילנה והגר"א נוקט הציבור המתנגדי עמדה פעילה יותר לצד מתנגדי ליטא נגד החסידות, והחסידות נדחת זמנית למצב של התגוננות. אבל דבר זה קורה בד בבד הן בפינסק והן בקארלין. יוצא מדברינו שכאשר קארלין היא חסידית גם פינסק היא חסידית וכאשר מתגבר מחנה המתנגדים בפינסק מתגבר אותו מחנה גם בקארלין.

הערכה חדשה זו של מקומה של פינסק בתולדות החסידות מאפשר להבין נכונה את ההתרחשויות בפינסק בראשית שנות ה-90 כאשר החסידים בפינסק מתאוששים, תופסים את השלטון בקהל ומגרשים מכהונתו את הרב המתנגדי הלוחם ר' אביגדור בן חיים, אבל זהו נושא לדיון נפרד.

ירושלים, כסלו תשכ"ט